

Inserció laboral: I què fem amb la societat?

Resum

El que es proposa en aquest article és que problematitzem una societat que no és simple receptora, més o menys passiva, de les persones excloses que van superant etapes en un procés d'inclusió social. El que es proposa és pensar la societat no com a constant, com a quelcom donat, sinó com una variable més a tenir en compte a l'hora de plantejar-se el repte de la inclusió social.

Paraules clau

Exclusió, Inserció laboral, Inserció social, Mercat de treball, Ocupació, Transicions

Inserción laboral: ¿Y qué hacemos con la sociedad?

Lo que se propone en este artículo es que problematicemos una sociedad que no es simple receptora, más o menos pasiva, de las personas excluidas que van superando etapas en un proceso de inclusión social. Lo que se propone es pensar la sociedad no como constante, como algo dado, sino como una variable más a tener en cuenta a la hora de plantearse el reto de la inclusión social.

Palabras clave

Exclusión, Inserción laboral, Inserción social, Mercado de trabajo, Ocupación, Transiciones

Labour insertion: And what do we do with society?

The article proposes that we analyse the complexities of a society that is not a simple, relatively passive receiver of socially excluded persons who gradually overcome stages in a process of social inclusion. The proposal is to think of society not as a constant, or as a given, but as another variable to bear in mind when approaching the challenge of social inclusion.

Key words

Exclusion, Labour insertion, Social integration, Labour market, Employment, Transitions

Autor: Imanol Zubero

Article: Inserció laboral: I què fem amb la societat?

Referència: Educació Social, núm. 41 p34-46.

Adreça professional: imanolzubero@ehu.es

▲ La societat com a problema

La majoria de les anàlisis sobre l'exclusió i la inserció social, en la pràctica i més enllà dels discursos que les acompanyen, consideren la societat com una constant. La societat és, en definitiva, el lloc de la inserció. Tornar a la societat és l'objectiu de la lluita contra l'exclusió. D'aquí que la societat no sigui mai un problema. La societat és quelcom donat, quelcom que és aquí, sobre allò que no s'actua. Prendrem en consideració els individus que es troben en situació d'exclusió, les seves característiques personals, les seves diferents trajectòries vitals, les seves diferents capacitats i necessitats. Ens preocuparem també pels projectes i els processos d'inclusió, per la seva idoneïtat, la seva qualitat, la seva eficàcia. Però la societat no és mai una variable sobre la qual actuar, més enllà d'alguna referència a la creixent complexitat dels processos socials que incideixen sobre les dinàmiques d'exclusió/inserció.

Des d'aquesta perspectiva la tasca de la inserció social s'assembla al treball del biòleg o el veterinari enfrontats al repte de tornar al seu hàbitat natural un animal ferit o criat en captivitat. D'allò que es tracta és de preparar-lo per tal que pugui valer-se per ell mateix en un entorn que es dona per suposat, que "és el que és". De cap manera es pretén acomodar aquest entorn natural, modificar-lo, per tal de facilitar la supervivència de l'animal. Per a això, per construir hàbitats artificials, hi ha els zoològics. Però l'objectiu no és mantenir aquest animal en un estat de protecció permanent: això seria considerat un absolut fracàs. Només si l'animal en qüestió es mostra clarament i definitivament incapaç d'adaptar-se a les exigències de la vida en la naturalesa, el seu destí serà un zoològic. Però aquesta ha de ser l'excepció.

La temàtica sobre la qual us invito a reflexionar en aquest article qüestiona aquesta visió dominant. Allò que proposo és que problematitzem una societat que no és simple receptora, més o menys passiva, de les persones excloses que van superant etapes en un procés d'inclusió social. El que proposo és pensar la societat no com a constant, com a quelcom donat, sinó com una variable més a tenir en compte a l'hora de plantejar-se en repte de la inclusió social.

Si això és així, jo gosaria anar més lluny, fins a afirmar que la societat és la variable fonamental sobre la qual hem d'actuar si de debò aspirem a modificar la situació d'exclusió de tants dels nostres conciutadans.

Per a això, hem de partir d'una consideració que, segons el meu parer, resulta de vital importància, i que enunciaré així: les condicions per a la inserció social s'han tornat crescudament problemàtiques com a conseqüència de transformacions estructurals de les nostres societats. Aquestes transformacions expliquen que persones que només fa uns anys no haguessin tingut especials dificultats per inserir-se plenament, avui sí que les tenen. Si això és així, resulta evident que el problema no es troba (o no es troba només, o no es troba fonamentalment) en les persones, sinó en la societat.

La societat és, en definitiva, el lloc de la inserció

Els temps van canviant

Clifford Geertz és un destacat antropòleg nord-americà, autor d'un bell text on realitza quelcom semblant a una autobiografia professional.¹ La seva lectura ens il·lustra, a la perfecció, sobre els profunds canvis que han experimentat en els darrers vint anys les societats occidentals, canvis que compliquen sobre manera la tasca de la inserció. El seu relat autobiogràfic comença així: “He après almenys una cosa en el procés d'improvisar una carrera acadèmica: *tot depèn del moment exacte*. Vaig entrar al món acadèmic en la que havia de ser la millor època de tot el curs de la seva història per ingressar-hi: almenys als EUA. Quan el 1946 vaig sortir de la Marina dels EUA, un cop ens havíem alliberat per molt poc d'haver d'envair el Japó gràcies a la Bomba, a Amèrica s'havia posat en marxa el *boom* de l'educació superior i jo *he solcat les ones, cresta rere cresta, fins al dia d'avui*, quan, igual que jo, finalment semblen decaure”. Destaco en cursiva dues expressions que resulten clau:

- Tot depèn del moment exacte. En altres circumstàncies, en un altre moment històric, el mateix individu, considerat com un dels antropòlegs més influents del nostre temps, hauria recorregut un altre itinerari vital ben diferent. L'atzar, la sort, la casualitat i, si escau, el temps social, l'època en la qual li va tocar viure, són fonamentals per explicar els itineraris vitals dels individus.
- He solcat les ones, cresta rere cresta, fins al dia d'avui. La societat pot ser, en un moment determinat, un mar meravellós en el qual *surfejar* construir el nostre propi projecte vital. N'hi ha prou amb deixar-se portar o, a tot estirar, amb aprofitar les avinenteses que es presenten. Però pot ser, també, un mar embravit que faci naufragar el mariner més temperat.

El cas és que amb 20 anys, després de participar en la guerra, Geertz va rebre, igual que milions de compatriotes, la G.I. Bill, una prestació que pretenia recompensar les tropes al seu retorn de la guerra amb el finançament dels seus estudis. L'impacte d'aquesta prestació, objecte d'un llibre titulat, molt apropiadament, *When Dreams Come True* (Quan els somnis es fan realitat), va suposar, per exemple, l'afluència de dos milions i mig de veterans a la universitat entre 1945 i 1950, transformant radicalment l'escenari universitari, primer, i el conjunt de la societat, després. “Érem ja grans, havíem viscut quelcom d'allò que ni els nostres companys ni els nostres professors, en la seva major part, tenien experiència, teníem pressa i estàvem molt lluny d'interessar-nos pels ritus i les mascarades dels estudiants de llicenciatura. Molts estaven casats; la resta, fins i tot jo, aviat ho estaríem. Possiblement, allò més important és que transformem la composició de classe, d'ètnia, la religiosa i fins a cert punt la racial del cos nacional d'estudiants. I, a la llarga, a mesura que l'onada es va desplaçar a les institucions universitàries per a postgraduats, transformem també el professorat [...] érem l'avantguarda de quelcom ampli i crucial: la titulació massiva d'Amèrica”.

Primera i fonamental onada, clarament providencial: de no haver estat per la G.I. Bill, Geertz –que va créixer en un ambient rural durant la Gran Depressió– no hauria arribat mai a la universitat. En no haver-ho previst (no s'ho esperava), explica que va passar un estiu vagabundejant per San Francisco, “reajustant-se” a la vida civil a costa del govern. La seva primera decisió, poc madurada, va ser la de convertir-se en escriptor segons el model dels socialment compromesos Jack London o John Steinbeck, i per a això va enviar una sol·licitud d'admissió per a l'Antioch College, una modesta facultat d'humanitats situada en una petita localitat d'Ohio, experimental, inconformista i contracultural. “Eren altres temps –escriu Geertz. No tinc clar si aleshores sabia que aquestes sol·licituds a vegades es rebutgen i jo no tenia un pla alternatiu. Si m'haguessin rebutjat, probablement me n'hauria anat a treballar a la companyia telefònica, hauria intentat escriure a les nits, m'hauria oblidat de tot l'afer i tots ens hauriem estalviat la situació en la que ara ens trobem”. Però va ser acceptat. Segona onada.

Com indica al començament de la seva narració, Geertz va accedir al món universitari sense tenir res clar. Tampoc no ho tenia quan es va graduar: “Quan vaig aconseguir graduar-me, no tenia més idea del que calia fer per ingressar al món de la que havia tingut quan hi vaig entrar. Encara m'estava «reajustant»”. Només pensem en allò que diríem avui d'un jove que passi per la universitat amb aquesta actitud. Pensem també allò que diríem d'una universitat que fomentés aquest tipus de formació, tan allunyada de les exigències de “la pràctica” i del mercat laboral.

Després de la seva graduació es va orientar cap a l'antropologia pel consell d'un professor i de nou sense tenir en absolut clar el perquè i el per a què de la seva decisió: “Com que Antioch estava mancada de cursos en aquesta disciplina, no hi havia desenvolupat cap interès i, com que cap de nosaltres sabia molt bé en què consistia, es tractava d'un suggeriment d'alguna manera inesperat”. Tercera onada. Va coincidir que l'American Council of Learned Societies acabava d'instituir un programa experimental de beques i investigació per a acabats de graduar. Un dels seus professors, responsable de la concessió de les beques a Antioch, va donar el vistiplau a la seva petició: “Em considerava, va dir, no menys prometedor que qualsevol altre, així que, si jo volia la beca, era meva. Amb un estipendi tan inusualment generós per a l'època, de fet, per a qualsevol època”, suficient per mantenir-lo a ell i a la seva esposa durant dos anys. Sense molts plans –“I un cop més, em vaig encimbellar a l'ona”, ja és la quarta– es va unir a un grup que anava a fer treball de camp a Java. “De la mateixa manera insospitada i casual en què ens vam fer antropòlegs, i gairebé amb la mateixa innocència, ens vam fer especialistes en Indonèsia”.

En fi: torna als Estats Units, es doctora, continua investigant en diferents centres universitaris, realitza treball de camp a Àsia i Àfrica –“estudiant basars, mesquites, el cultiu de l'olivera, la poesia oral”–, configurant, segons les seves paraules, “una carrera erràtica, mercurial, variada, lliure, instructiva i gens mal pagada”. I aquí és quan es planteja una pregunta fonamental: “És accessible

avui dia una vida i una carrera com aquesta? A l'era dels adjunts? Quan els estudiants graduats es refereixen a ells mateixos com els «predesocupats»?». La seva resposta no pot ser més clarificadora: “Tot allò que sé és que fins fa un parell d’anys, de manera alegre i una mica fàtua, solia dir als estudiants i als col·legues més joves que em preguntaven com obrir-se camí en una ocupació tan rara com la nostra que es mantinguessin sense lligams, que assumissin riscos, que es resistissin al camí fressat, que evitessin fer carrera, que fessin el seu propi camí i que, si es comportaven així, si es mantenien fidels a aquest estil, a més d’alertats, optimistes i lleials a la veritat, segons la meva experiència, podrien fer el que volguessin, el que desitgessin, gaudirien d’una vida valuosa i, sens dubte, pròspera. Ja no dono aquests consells”.

Ja no dona aquests consells. Per què? Perquè els temps han canviat. Perquè les nostres societats han canviat. Perquè avui dia, probablement, Geertz no hauria pogut optar a recollir totes aquestes onades. Ni ell ni jo mateix, per cert. Ja que jo, nascut el 1961, 35 anys després de Geertz, estic infinitament més a prop de la seva biografia formativa, laboral i vital que de la dels meus actuals alumnes de llicenciatura o de doctorat.

Transicions truncades

Parlant d'onades. Joseph Conrad, el genial autor d'obres com *Lord Jim*, *L'agent secret* o *El cor de les tenebres*, és també autor d'una narració de fort contingut autobiogràfic que porta per títol *La línia d'ombra*. En aquesta, relata les experiències del seu primer comandament com a oficial en un vaixell de la marina mercant britànica. Aquesta experiència va suposar per a Conrad el moment que va marcar la seva transició de la joventut a l'edat adulta, el moment en què va travessar la *línia d'ombra*, “aquesta regió crepuscular que separa la joventut de la maduresa”. Escriu Conrad: “Sí; caminem, i el temps també camina, fins que, de sobte, veiem davant nostre una línia d'ombra advertint-nos que també caldrà deixar enrere la regió de la nostra primera joventut”.

Avui ens trobem amb una cada cop més diversa realitat d'*itineraris desestandarditzats* cap a l'edat adulta

En els temps en què Conrad va escriure les seves novel·les no era massa difícil traçar els límits d'aquesta línia d'ombra. Com no ho ha estat al llarg de tot el segle XX, fins pràcticament la dècada dels noranta. Durant més d'un segle l'accés al mercat de treball ha estat, com a norma, el primer pas per mitjà del qual el ciutadà mascle de les societats industrials s'endinsava en aquesta regió crepuscular que separa la joventut de la maduresa. Un primer pas gairebé sempre inexorable, que encadenat a altres passos –aparellament, constitució de llar independent, procreació– anava seguint una sendera que el portaria, finalment, a ingressar a l'edat adulta. És aquesta transició, en altre temps quasi natural, la que s'ha complicat moltíssim en èpoques recents. Per contra, avui ens trobem amb una cada cop més diversa realitat d'*itineraris desestandarditzats* cap a l'edat adulta.²

Tal com s'assenyala en un interessant informe per al govern britànic, “el període de transició des de la infància a l'edat adulta s'està tornant cada cop més complex, difícil i arriscat”.³ La joventut, en altres temps una de les etapes de la vida on la incidència de la pobresa era menor (en ser els joves persones econòmicament actives sense càrregues familiars), s'ha convertit en l'actualitat en una de les etapes més problemàtiques del cycle vital des de la perspectiva econòmica. A mesura que les taxes de participació en l'educació superior s'han incrementat les i els joves retarden la seva entrada al mercat de treball, i depenen durant més temps de les seves famílies. A més, quan accedeixen a l'ocupació ho fan des de fa ja dues dècades en un context de creixent flexibilització, de manera que fins i tot disposant d'un salari es troben amb enormes dificultats per emancipar-se.⁴ D'aquí que en les anàlisis de joventut trobem des de fa algun temps conceptes o caracteritzacions com les d'“*anormal prolongación de la etapa juvenil*” (Marías),⁵ “*adolescencia forzosa*” (Moncada)⁶ o “*juventud liberta*” (Ruiz Olabuénaga).⁷

“*Mileuristas para siempre*”, titulava un ampli reportatge el diari *El País* el 11 de desembre passat. “*En pocos países europeos –escribía la seva autora– hay tantos licenciados, máster arriba máster abajo, con sueldos mileuristas. El kilo de ingeniero, de médico, de abogado, de licenciado, sale proporcionalmente en España más barato que en los países de nuestro entorno, y los incentivos para obtener un título universitario –la mejora salarial respecto al que carece de él– van a la baja con los años*”.⁸ Paradoxalment el mateix diari es feia ressò uns quants dies després dels resultats d'una investigació del Center for Development of Vocational Training (Cedefop) per a la Comissió Europea segons el qual es considerava que la Unió Europea s'enfronta al repte de millorar la formació dels seus ciutadans amb la finalitat de cobrir els 100 milions de noves ocupacions que es demanaran d'aquí fins a l'any 2020. Entre aquesta espectacular demanda de feines creixeran més aquells que requereixen un alt nivell d'educació.⁹

El treball ja no és el que era

Quin és el canvi fonamental que s'ha produït en aquest hàbitat social, receptor aparentment passiu dels nostres esforços per assolir la inserció laboral? Si algun acord hi ha avui en la comunitat d'investigadors que es dediquen a prendre el pols a la realitat del món del treball, aquest es concreta en una tesi que podem formular així: durant la dècada dels noranta s'han produït canvis fonamentals en la gestió empresarial dels recursos humans, canvis que han tingut com a conseqüència la modificació i, en alguns casos, la ruptura, de la *norma social d'ocupació* que històricament ha servit com a element bàsic d'integració social: una ocupació estable i regulada, contínua i prolongada al llarg de tota la vida activa fins a configurar una carrera professional.

El mercat de treball és una institució social

El mercat de treball és una institució social. Treballar no és, sense solta ni volta, produir, o vendre la força de treball; és fer-ho en un marc de normes socials que defineixen allò que és ocupació i allò que no ho és, allò que és i no és una bona feina, allò que és ser un bon treballador, etc., i en un marc de regulacions legals que organitza en la pràctica l'activitat laboral. Aquesta norma d'ocupació ha estat sempre objecte de lluita i de conflicte, variant al llarg dels anys. És aquesta norma social la que ha canviat profundament en les últimes dues dècades. Aquesta transformació, convertida en objecte fonamental de la reflexió sociològica sobre el treball, ha rebut denominacions diverses per part de diferents autors: *informatització del treball* (Castells), *metamorfosi del treball* (Gorz), *metamorfosi de la qüestió social* (Castel), *treball perdut* (Castillo), *ocupació feble* (Alonso), *nou ordre laboral* (Gee, Hull i Lankshear), etc. Totes apunten un fet d'enorme rellevància teòrica i pràctica: les transformacions que experimenta el món del treball són estructurals i afecten el mateix nucli de les condicions de producció i de reproducció de les societats modernes, fins al punt que defineixen no tan sols un nou horitzó per a l'ocupació, sinó per a totes les institucions socials centrals: família, escola, govern, etc.

Durant les dècades vuitanta i noranta s'han produït canvis fonamentals en la gestió empresarial dels recursos humans, canvis que han tingut com a conseqüència la modificació i, en alguns casos, la ruptura, de la norma social d'ocupació que històricament ha servit com a element bàsic d'integració social: una feina estable i regulada, contínua i prolongada al llarg de tota la vida activa fins a configurar una carrera professional. Els règims de benestar característics de la realitat social europea, en qualsevol de les seves versions, no se substitueixen per una societat de treball fonamentada sobre la recuperació de les condicions de plena ocupació, sinó per un règim de *flexplotació* basat en la flexibilització precaritzadora d'una feina reduïda, cada cop més, a la condició de mercaderia.¹⁰ L'objectiu de la plena ocupació, instituït pel Consell Europeu extraordinari que va aplegar el març de 2000 a Lisboa els dirigents de tots els Estats de la Unió,¹¹ avança de la mà d'un ferotge combat contra la *plena ocupació*, és a dir, una feina amb drets.¹²

Cal, per suposat, una mirada que, sense desconèixer tots aquests problemes, aspira a repensar el treball en les noves condicions econòmiques, tecnològiques i socials, mira d'unir novament allò que avui està desunit: el desenvolupament d'una activitat laboral que permeti dur una vida autònoma. Per aquí van entre d'altres, proposades com la de la *flexibilitat sostenible* (Carnoy i Castells, per a l'OCDE), el *sistema de treball multiestratificat* (Giarini i Liedtke, per al Club de Roma), el *nou estatut professional* (Supiot, per a la Unió Europea), el *treball cívic* (Beck, per a la Comissió Alemanya per al Futur dels Governos Regionals de Baviera i Saxònia), el *treball decent* (OIT), etc. Per ara, tanmateix, aquesta transformació en la norma social d'ocupació (de l'estabilitat a la precarietat) mostra la seva cara més preocupant. Es parla, així, de la *sud-africanització* (Gorz) o de la *brasilenyització* d'occident (Beck); també de la *sudització del Nord* (Gallino): allò precari, allò discontinu, allò informal, característiques totes elles de l'anomenat tercer món, irrompen en el món occidental. Es parla fins i tot de la *corrosió del caràcter* (Sennett), conseqüència cultural i moral

d'aquesta nova fase del capitalisme i dels seus efectes sobre el treball. Avui allò normal és estar precaritzat. Ho és, almenys, per a les noves generacions de treballadores i de treballadors –dones, joves i immigrants, principalment– incorporades al mercat de treball des dels anys noranta.

Sense que el nombre total de feines disminueixi, fins i tot augmentant el total de feines (malgrat l'actual increment de l'atur),¹³ allò que passa és un buidatge del mercat de treball de bones feines (estables, amb drets) que són substituïts per feines de mala qualitat. En aquesta estratègia, la gestió empresarial de l'edat (jubilació anticipada o prejubilació dels més grans de 45-50 anys i contractació temporal de joves, subcontractació o autonomització per cobrir les tasques que abans realitzaven aquells) és una eina fonamental.

Segons dades de l'*Instituto de la Juventud*, si el 1996 una persona jove tenia de mitjana dos contractes en els cinc primers anys de la seva vida laboral, l'any 2006 aquesta xifra es va elevar a quatre contractes diferents. D'aquí que pugui sostenir-se el següent: *“La temporalidad ha dejado de tener ese carácter «excepcional» y de inserción, para convertirse en la forma «habitual» o «normal» de contratación, principalmente entre los jóvenes, y la adquisición de experiencia resulta entonces un proceso rotatorio en diversos sectores y subsectores productivos, donde no existe un verdadero aprendizaje ni adaptación al medio, lo cual incide en una representación social atípica para los jóvenes trabajadores”*.¹⁴

Ara fa vint anys, el 14 de desembre de 1988, va tenir lloc a Espanya una vaga general desencadenada per la intenció del Govern d'aplicar un denominat Pla d'Ocupació Juvenil que flexibilitzava les condicions de contractació i acomiadament dels joves. En l'actual conjuntura podem ben dir allò que “ens hem convertit en allò que combatfem fa vint anys”.

Tradicionalment, l'activitat laboral ha servit per contribuir a donar coherència a les nostres biografies. La història de treball de la majoria de les persones era, fins no fa massa temps, absolutament lineal: tot i que es canviés d'activitat, fins i tot ni que es canviés d'empresa, els assoliments eren sempre acumulatius. De fet, tots els canvis s'explicaven, precisament, per allò fet fins ara. Amb el pas del temps s'anava guanyant en experiència i era aquesta experiència guanyada la que servia per construir una escala ascendent per la qual el treballador avançava al llarg de la seva vida laboral. Per això entrevistar un treballador més gran de 50 anys i invitar-lo a explicar-nos la seva història ens permet construir un relat coherent de la seva trajectòria professional, segons l'estil de les grans narracions clàssiques: amb un començament, un desenvolupament i un final clarament entrellaçats. Avui això és quelcom que comença a resultar impossible. Per a la majoria dels treballadors actuals la seva història laboral s'assembla més a un petit relat postmodern, construït amb pinzellades aparentment inconnexes: una successió de feines nul·lament o escassament relacionades entre si, de manera que no és fàcil valorar si el canvi d'ocupació suposa una millora o no més enllà d'allò immediat, ja que no és possible establir un projecte a llarg termini. Això és quelcom especialment evident en el cas dels joves.¹⁵

Són poques les feines en les quals hi hagi un sistema normalitzat de progressió mitjançant l'acumulació d'experiència i de mèrits professionals

Són poques les feines en les quals hi hagi un sistema normalitzat de progressió mitjançant l'acumulació d'experiència i de mèrits professionals, cosa que permet fer inversions de futur postergant la gratificació pel treball realitzat en cada moment. En la majoria de les feines la fragmentació, la discontinuïtat i la incertesa són les que dominen. I amb elles irromp en la vida del treballador la més profunda i persistent incomoditat, pertorbant greument la seva activitat i, el que és pitjor, la seva mateixa vida. Es genera així una situació de pobresa encoberta, que no aflora exclusivament perquè moltes persones joves es veuen obligades a mantenir-se en una posició d'*inserció limitada*: hi ha persones, moltes, que si en el moment actual no són considerades pobres es, senzillament, perquè estan postergant decisions tan fonamentals com la d'independitzar-se de les seves llars familiars, aparellar-se o tenir fills; si prenguessin alguna d'aquestes decisions, caurien inevitablement per sota el llindar de la pobresa. No és d'estranyar, aleshores, tot i que sí que resulta molt preocupant, que el treballador pobre, característic de l'escenari laboral nord-americà, comenci a créixer també a Europa. Diversos informes de l'Observatori Europeu de Relacions Industrials (www.eiro.eurofound.ie) s'han ocupat de descriure i analitzar el fenomen de les condicions de vida dels treballadors amb salaris baixos, hi han descobert que al voltant del 8 per cent dels treballadors de la Unió Europea (el 9 per cent en el cas d'Espanya) poden ser considerats com a *treballadors pobres*, és a dir, com a persones que, malgrat treballar, estan mancats d'ingressos suficients per mantenir uns nivells de vida decents.

La feina de l'ocupacionalitat

En aquestes circumstàncies, l'afirmació tantes vegades repetida que "si existissin molts més treballadors qualificats hi hauria més ocupació" resulta si més no xocant. Se'ns està dient que l'atur o la subocupació no és un problema de demanda de llocs de treball, sinó d'oferta: no és que hi hagi poca gent disposada a contractar, sinó poca gent disposada a (o preparada per a) ser contractada. Hi ha treball; el que no hi ha són treballadors adients. Segons això, el problema no és tant d'ocupació com d'*ocupacionalitat*. Les persones som com aquestes peces amb les quals els nens comencen a jugar fent-les encaixar en l'obertura adequada: l'estrella encaixa en l'espai retallat en forma d'estrella, el cup en l'espai en forma de quadrat, etc. Cada peça encaixa només al seu lloc: és inútil pretendre introduir l'estrella en l'espai preparat per al cub. L'avantatge de tractar amb éssers humans en comptes de fer-ho amb peces de plàstic és que les persones podem, en principi, modificar el nostre perfil amb la finalitat de trobar un espai en el qual podem encaixar. Si el que es busca és un rombe, el cub-humà pot intentar modificar la seva estructura amb la finalitat d'acomodar-se al perfil requerit. Des de l'òptica de l'ocupacionalitat, el mercat de treball s'assembla a un immens tauler sobre el qual s'han dibuixat diferents figures en quantitats diverses: molts rombes, algunes estrelles, molt pocs cubs... Qui vulgui trobar un lloc, s'haurà d'emmotllar per encaixar en alguna d'elles.

El punt de partida és considerar que el principal factor que determina en un moment donat el nombre de llocs de treball és el nombre de persones empleables en el conjunt de la població activa. Però, què cal entendre per ocupacionalitat? El professor de la London School of Economics, Richard Layard, facilita una definició aparentment simple i objectiva però que, en el fons, és poc més que una tautologia: “El nostre concepte d’ocupacionalitat – assenyala– es refereix a la capacitat d’ocupar vacants”; i posa un exemple per a il·lustrar-ho: “La gent es diferencia clarament al llarg d’un ampli espectre d’ocupacionalitat. A la vora d’un extrem hi ha el senyor A: un treballador qualificat que està disposat a acceptar qualsevol ocupació i busca cada dia. A la vora de l’altre extrem hi ha el senyor B: un treballador no qualificat amb un salari mínim excessiu que només mostra el mercat laboral un cop al mes. Si hi ha vacants, probablement el senyor A serà contractat al cap de poc temps i el senyor B després d’un període més prolongat de desocupació”.¹⁶ Així doncs, què cal entendre per ocupacionalitat? Senzillament, l’adequació més perfecta possible a les condicions que en cada moment hi ha al mercat de treball. S’està suposant que qui no troba feina és perquè no compleix amb aquestes condicions; el problema està en el desocupat (al qual més aviat caldria denominar, des d’aquesta perspectiva, “inocupable”), no en el mercat de treball.

És jus aquest plantejament? Si hi ha quelcom de cert en allò que anem dient fins ara, ni tan sols és un plantejament cert. Ningú discutirà la pertinència de totes les propostes i mesures de millora de les condicions individuals d’accés a la feina que es puguin plantejar. Començant per totes les eines i instruments que articulen la transició entre el món educatiu i el mercat laboral amb la finalitat de millorar l’ajustament entre els dos móns: instruments d’orientació (orientació laboral prèvia, elecció dels estudis, observatoris ocupacionals, etc.), relacions universitat-empresa (amb especial atenció a la construcció d’un sistema de pràctiques adequat), formació ocupacional i alarmes primerenques davant el fracàs escolar,¹⁷ etc. Continuant per la millora de tota la panòplia d’actuacions englobades sota la denominació de polítiques actives d’ocupació, amb el foment de l’autoocupació, i fins i tot amb la recuperació d’aquell Llibre Blanc impulsat per Jacques Delors el 1993 que ens va fer familiaritzar amb la idea dels nous jaciments d’ocupació.¹⁸

Semblantment, ningú no negarà la necessitat de modificar allò que encara avui constitueix la base de l’educació, centrada en l’escriptura, la lectura i l’aritmètica (resumit en l’expressió “les 3Rs”, en anglès: *Reading, wRiting and aRithmetic*) per passar a) de llegir a aprendre, més en general, a manejar dades, b) d’escriure a aprendre habilitats comunicacionals, i c) de l’aritmètica a l’adquisició d’eines analítiques. Aquestes noves habilitats no anul·len, sinó que incorporen les anteriors.

Tot això és molt important, ja que en darrer terme és cada persona, jove o no, la que s’enfronta al repte de la inserció laboral. I davant d’aquest repte és cada persona la que ha de posar en valor totes les seves capacitats. Però no podem

oblidar que estem parlant de tot això en un context cultural molt determinat, caracteritzat per l'èxit creixent de les polítiques de *responsabilitat internalitzada*, segons les quals cada individu és responsable del seu propi benestar i les polítiques públiques s'han d'orientar fonamentalment a "ajudar a qui s'ajuda". Des d'aquesta perspectiva, el model europeu de *welfare* s'esllavissa cap al *workfare* nord-americà i la intervenció pública és sotmesa a la més aspra de les crítiques. Es reivindica el mercat com la millor "política social" i es reconduïx la iniciativa ciutadana al terreny de l'ajuda caritativa, al terreny de la virtut individual, però es refusa qualsevol institucionalització pública de la solidaritat.

Així doncs, quan s'utilitza acríticament el discurs de l'ocupacionalitat cal ser conscients que no solament estem parlant de la imprescindible millora de les nostres competències tècniques. Estem parlant, també, d'acceptar una nova norma d'ocupació i, per extensió, una nova norma social caracteritzada per la incertesa i, en molts casos, la inseguretats, conseqüència de passar d'un sistema de regulació de les relacions d'ocupació fortament socialitzat i recolzat, en última instància, per l'Estat, a un altre individualitzat. I des d'aquesta perspectiva em sembla inobjetable l'advertiment de José Luis Reina:

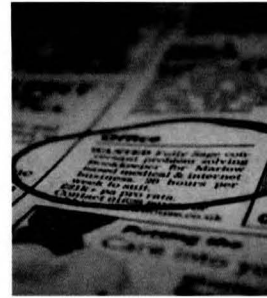
Que la competitividad del mercado se base en la flexibilidad contractual y en los bajos costes salariales es una contradicción que la formación está lejos de resolver. La precariedad del empleo lleva implícita la desprofesionalización de la mano de obra, la desintegración del binomio trabajo/experiencia laboral o trabajo/aprendizaje; y de la vinculación de la formación a necesidades coyunturales del mercado solo puede desprenderse una actuación parcial que necesita constantemente renovarse, un despilfarro de medios y recursos que no produce rentabilidad social –empleo estable–, un aumento desafortado de los requisitos de acceso al empleo, un deterioro de las condiciones que regulan el mercado de la contratación. A menudo se incurre en el error de identificar las necesidades coyunturales del mercado de trabajo con las exigencias formativas del sistema productivo, formar en función de las primeras supone, más en estos momentos, asumir la precariedad como algo que está en la naturaleza de la relación contractual, y hacer del contrato, que no del empleo, el fin último de la formación.¹⁹

No hi ha res que
lamini més
l'ocupacionalitat
que la
inseguretats en el
treball

I és que no hi ha res que lamini més l'ocupacionalitat que la inseguretats en el treball. Ho torna a recordar la Fundació Europea per a la Millora de les Condicions de Vida i Treball en un informe recent que mira d'intervenir en l'actual debat sobre l'anomenada *flexiseguretats*: "Higher insecurity is linked to lower employability".²⁰ I punt.

Acabo. Fa uns mesos Atenes ha viscut una sèrie de jornades de revoltes de carrers, a vegades molt violentes, protagonitzades per joves. Fa tres anys van ser les *banlieus* franceses les que cremaven. Jean-Marie Colombani, periodista que fou director de *Le Monde*, escrivia a finals d'any un article titulat *Por el contagi grec* en el qual entre altres coses deïa el següent:

Hi ha factors comuns [a tots els països europeus] que alimenten el profund malestar de la joventut. A tot arreu hi ha, en efecte, una mena de ruptura generacional que col·loca les generacions actives davant la seva responsabilitat amb les generacions futures. Aquests factors són nombrosos. Vet aquí alguns d'ells. Per començar, hi ha un abisme entre el poder de compra dels assalariats de 50 anys i el dels de 30. Fa tres dècades a França, la diferència era del 15%; ara és del 40%. Als països llatins es parla dels mileuristes en referència a uns salaris que són l'única perspectiva d'uns diplomats de trenta anys als quals, precisament, els seus diplomes els haurien hagut de garantir unes feines més bones i més qualificades. És sens dubte el factor més important de la fractura generacional. Als joves cada cop els demanen més diplomes per tal d'accedir al mercat laboral. Al final d'una llarga carrera universitària descobreixen que, després de tants esforços, no tenen altra perspectiva que acceptar feines subqualificades en relació amb el seu nivell d'estudis. A això s'afegeix la pràctica paralització de les oportunitats d'ascens social. Des d'aquest punt de vista, la generació que tenia 20 anys el 1968 va ser privilegiada; va conèixer una inserció immediata al mercat laboral i un ascens ràpid tant en termes de carrera com en termes de poder de compra. Avui, la inserció és tardana i deixa poc marge per a les perspectives ràpides. També sabem que tant la qüestió de les pensions com la de l'endeutament representen una càrrega per a les generacions futures que la generació en el poder es nega a pagar i recau, doncs, sobre les pròximes. Aquestes són algunes de les qüestions subjacents a les manifestacions que s'estan produint.²¹

De tot això és del que estem parlant quan parlem d'inserció laboral. Reduir aquesta a una mera incorporació a l'ocupació siguin quines siguin les condicions és un tremend error. Com ho seria pensar que la inserció consisteix en una simple operació d'adaptació de cada individu a les exigències canviants i escassament coherents d'un mercat de treball que, com el neci sobre el qual ironitzava Antonio Machado, no fa altra cosa que confondre valor i preu.

Imanol Zubero
Universitat del País Basc / Euskal Herriko Unibertsitatea

- 1 Clifford Geertz, *Reflexiones antropológicas sobre temas filosóficos*, Paidós, Barcelona 2002. Nascut a San Francisco el 23 d'agost de 1926, Geertz va morir el 30 d'octubre de 2006.
- 2 Barbara Stauber and Andreas Walther, "De-standardised pathways to adulthood: European perspectives on informal learning in informal Networks", *Papers*, n. 79, 2006.
- 3 Office of the Deputy Prime Minister, *Transitions. Young Adults with Complex Needs. A Social Exclusion Unit Final Report*, November 2005, www.odpm.gov.uk
- 4 Arnstein Aassve, Maria Iacovou and Letizia Mencarini, *Youth Poverty in Europe: What Do We Know?*, ISER Working Papers Number 2005-2, www.iser.essex.ac.uk/pubs/workpaps
- 5 José Luis Aranguren, *La juventud europea y otros ensayos*, Seix Barral, Barcelona 1967.
- 6 Alfonso Moncada, *La adolescencia forzada*, Dopesa, Barcelona 1979.
- 7 José Ignacio Ruiz de Olabuénaga, *La juventud liberta. Género y estilos de vida de la juventud urbana española*, Fundación BBV, Bilbao 1998.
- 8 Amanda Mars, "Mileuristas para siempre", *El País*, 11 de diciembre de 2008, p. 28-29.
- 9 Andreu Missé, "La UE deberá mejorar la formación para cubrir 100 millones de empleos", *El País*, 26 de diciembre de 2008, p. 23. El Cedefop -Centre Europeu per al Desenvolupament de la Formació Professional- és una agència europea que contribueix a la promoció i al desenvolupament de la formació professional a la Unió Europea. www.cedefop.europa.eu
- 10 Anne Gray, *Unsocial Europe: Social Protection or Flexploitation?*, Pluto Press, London 2004.
- 11 La Comissió Europea va presentar a la cimera de Lisboa una proposta als Estats membres titulada *Las políticas comunitarias al servicio del empleo* en la qual es plantejava la seva confiança d'aconseguir la plena ocupació (és a dir, unes taxes d'atur a l'entorn al 4%) per a l'any 2010, sempre que el creixement mitjà de les economies europees durant la pròxima dècada fos del 3%.
- 12 Imanol Zubero, *El derecho a vivir con dignidad: del pleno empleo al empleo pleno*, HOAC, Madrid 2000.
- 13 En efecte, tot i que l'any 2008 ha acabat amb una xifra total de 3128.963 desocupats, la més alta de la sèrie històrica de mesuraments de l'atur a Espanya, el nombre de persones treballant ha assolit els 20 milions, enfront només de 12 milions el 1988, amb un nombre similar d'aturats.
- 14 Pilar Duce, "El mercado de trabajo para las personas jóvenes en España", [www.cje.org/C8/C19/OBJOVEM%20\(Anuario%202007\)/Document%20Library/elmercadodetrabajoparalaspersonasjovenesenespana.pdf](http://www.cje.org/C8/C19/OBJOVEM%20(Anuario%202007)/Document%20Library/elmercadodetrabajoparalaspersonasjovenesenespana.pdf)
- 15 Iban Alonso de Armiño, Itsaso Gómez, Gorka Moreno e Imanol Zubero, "Precariedad laboral, precariedad vital", *Inguruak*, nº 32, 2002, pp. 143-186.
- 16 Richard Layard, *La crisis del paro*, Alianza, Madrid 1996.
- 17 Recordant, en aquest punt, allò que diu el sempre interessant François Dubet: "*No puede ignorarse que el reciente entusiasmo por las formaciones profesionales precoces no está exento de una voluntad de deshacerse honrosamente de los alumnos más débiles, cuando se observa, al mismo tiempo, que los que exigen esa orientación precoz no la desean para sus hijos*" (*La escuela de las oportunidades*, Gedisa, Barcelona 2005, p. 66).
- 18 *Libre blanc. Croissance, compétitivité et emploi: les défis et les pistes pour entrer dans le vingt et unième siècle*, Bruselas, CEE, 1993.
- 19 José Luis Reina, *El espejismo de la formación ocupacional*, Los Libros de la Catarata, Madrid 2000, p. 37.
- 20 Lia Pacelli et al., *Employment security and employability: A contribution to the flexicurity debate*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Luxemburg 2008.